

บทที่ 1

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระมหากษัตริย์ต่อเนื่องกันมาประมาณ 700 ปี นับแต่สมัยสุโขทัย สถาบันพระมหากษัตริย์สำคัญสำหรับสังคมไทยเพราะเป็นสถาบันหลักทางด้านการปกครอง พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทในการรักษาย่านเมืองและคุ้มครองประชาชน รวมทั้งเป็นศูนย์รวมจิตใจประชาชน อัครกัญญาสูตร ที่ชนิกายปาฏิหาริยกร กล่าวถึงความหมายของวาระกษัตริย์ว่า

. . . เพราะเหตุผู้เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติครั้งนี้แล อัครระว่ามหาชนสมมติจึงอุบัติขึ้นเป็นอันคืบแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าเป็นใหญ่ยิ่งแห่งเชกทั้งหลายครั้งนี้แล อัครระว่ากษัตริย์ กษัตริย์จึงอุบัติขึ้นเป็นอันคืบสอง เพราะเหตุผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ครั้งนี้แล อัครระว่าราชาราชาจึงอุบัติขึ้นเป็นอันคืบสาม. . . ควบประการครั้งนี้แล การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้น มีขึ้นได้ เพราะอัครระที่รู้กันว่าเป็นของดี เป็นของโบราณอย่างนั้นแล ¹

พิจารณาตามพระพุทธรวจนะ ศาสนาพุทธถือว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มีลักษณะ 3 ประการตามบทบาทคือสังคมดังนี้คือ ประการที่ 1 พระมหากษัตริย์ทรงเป็น "มหาชนสมมติ" คือพระราชอำนาจมีฐานมาจากความพร้อมใจของประชาชน ต้องทรงเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมนั้น ประการที่ 2 พระมหากษัตริย์ทรงเป็น "ผู้นำของแคว้น" ทรงดูแลบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย จึงทรงเป็นศูนย์กลางของประเทศ ประการที่ 3 พระมหากษัตริย์ทรงเป็น "หัวหน้าที่มีธรรม" ต้องทรงปกครองคนด้วยธรรมเพื่อให้เกิดความร่มเย็น

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 16 (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2521), หน้า 119.

สถาบันพระมหากษัตริย์จำเป็นแก่สังคมไทย ดังนั้นจึงมีพระมหากษัตริย์สืบราชสมบัติต่อกันมาโดยไม่ขาด แม้จะเสียเอกราชคนไทยก็ถือว่าแผ่นดินยังมีพระมหากษัตริย์ไทยอยู่ คติของคนไทยเกี่ยวแก่พระมหากษัตริย์แยกออกเป็น 2 คติ คติแรกคือการเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าครอบครัวใหญ่ คติที่ 2 คือการเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐทางการเมือง พระมหากษัตริย์ของไทยในระยะแรกเป็นตามคติแรก เราเรียกองค์พระมหากษัตริย์ว่า "พ่อเมือง" หรือ "พ่อขุน" จากจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 จะเห็นครอบครัวของพ่อขุนรามคำแหงอย่างชัดเจน เป็นการเน้นความสำคัญของครอบครัว และพ่อขุนรามคำแหงทรงถือว่าชาวสุโขทัยเป็นคนในครอบครัวเกี่ยวกับพระองค์จึงโปรดให้ชาวเมืองมาร้องทุกข์โดยการสั่นกระดิ่งได้ ในระยะต่อมาพระมหากษัตริย์ไทยเป็นพระมหากษัตริย์ตามคติที่ 2 คือเป็น "ราชา" เป็นผู้นำชนทั้งปวงทั้งในยามสงครามและสันติ มีพิธีกรรมยกพระมหากษัตริย์ขึ้นเป็นเทพเจ้าหรือเทวราช องค์พระมหากษัตริย์กลายเป็นส่วนหนึ่งของพระศิวะ เรียกว่าไศเลนทร์คือผู้เป็นใหญ่แห่งภูเขาสั่งหมายถึงพระศิวะผู้สถิตบนยอดเขาไกรลาส² มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเพื่อประกาศความเป็นสมมุติเทพนี้ พระมหากษัตริย์ในลัทธิเทวราชมีลักษณะเป็นพระวิษณุกับพระศิวะรวมกัน เรียกว่าหริ-หระคือเป็นทั้งผู้รักษาและผู้ทำลาย³ ลัทธิเทวราชได้ผสมผสานกับศาสนาพุทธในอาณาจักรพูนันและเจนละแล้วเข้าสู่ประเทศไทย ดังนั้นพระมหากษัตริย์ไทยจึงไม่ใช่เทวราชาอย่างเดียวนอกจากเป็นธรรมราชาด้วย ความเป็นธรรมราชานี้ปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย คุ้ได้จากจารึกหลายหลัก เช่นจารึกวัดป่ามะม่วง เป็นต้น เมื่อลัทธิเทวราชซึ่งผสมผสานกับศาสนาพุทธเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนต้น พระมหากษัตริย์ไทยนับแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เป็นต้นมาจึงเป็นทั้งเทวราชาและธรรมราชาคือทรงยึดมั่นธรรมะทางพระพุทธศาสนาและต่อมาเป็นพุทธราชาด้วยคือทรงปรารภนาพระโพธิญาณ คุณสมบัติทางพระพุทธศาสนานี้เป็นเครื่องกำหนดคุณค่าที่สำคัญยิ่งแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย

² ม.จ. สุกัทรทิศ ทิศกุล, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม (กรุงเทพฯ มหานคร. โรงพิมพ์พิมพ์พิเศษ, 2516), หน้า 17.

³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "สถาบันพระมหากษัตริย์," สมบัติไทย (กรุงเทพฯ มหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2524), หน้า 12.

พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันมีดังนี้

สมัยสุโขทัย

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	พ.ศ. 1792- . . .
พ่อขุนบานเมือง	พ.ศ. . . . -1822
พ่อขุนรามคำแหงมหาราช	พ.ศ. 1822-1841
พระยาเดโชไทย	พ.ศ. 1841-1890
พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาลือไทย หรือลีไทย)	พ.ศ. 1890-1911
พระมหาธรรมราชาที่ 2	พ.ศ. 1911-1943
พระมหาธรรมราชาที่ 3 (พระยาไสยลือไทย)	พ.ศ. 1943-1962 ⁴

ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 3 นี้ พระอินทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยาเสด็จมาปราบสุโขทัยใน พ.ศ. 1952 พระมหาธรรมราชาที่ 3 ต้องเสด็จไปครองราชย์ ณ พิษณุโลกใน พ.ศ. 1962 แต่ราชวงศ์พระร่วงยังคงสืบต่อมาอีกคือโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ 3 ได้แก่พระยาบาล ได้เป็นมหาธรรมราชาที่ 4 ครองพิษณุโลก พระยารามครองสุโขทัย ต่อมาพระยาอุษณัฐระ โอรสมหาธรรมราชาที่ 4 ได้ครองพิษณุโลก อุษณัฐระไปอ่อนน้อมต่อเจียงใหม่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งพระราชสมภารมาเป็นพระอริกาในพระมหาธรรมราชาที่ 3 ได้เสด็จขึ้นไปครองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2006 อาณาจักรสุโขทัยจึงผนวกกับอาณาจักรอยุธยาตั้งแต่นั้นมา⁵ ขณะที่ราชวงศ์พระร่วงยังคงสุโขทัยอยู่นั้น อาณาจักรอยุธยาตั้งขึ้นแล้วและมีกษัตริย์ควบคุมกันมา

⁴ ประเสริฐ วัฒนา, "กษัตริย์และอาณาจักรสุโขทัย," สารานุกรมไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วัฒนาฯ, 2527), หน้า 64-67.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67-68.

สมัยอยุธยา

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1	พ.ศ. 1893-1912
สมเด็จพระรามาเมศวร (ครั้งที่ 1)	พ.ศ. 1912-1913
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1	พ.ศ. 1913-1931
พระเจ้าทองสัน	พ.ศ. 1931
สมเด็จพระรามาเมศวร (ครั้งที่ 2)	พ.ศ. 1931-1938
สมเด็จพระบรมราชาธิราช	พ.ศ. 1938-1952
สมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ 1 (สมเด็จพระนครินทราชาธิราช)	พ.ศ. 1952-1967
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2	พ.ศ. 1967-1991
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	พ.ศ. 1991-2031
สมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ 2 (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3)	พ.ศ. 2031-2034
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2	พ.ศ. 2034-2072
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4	พ.ศ. 2072-2076
พระรัษฎราชาธิราชกุมาร	พ.ศ. 2076
สมเด็จพระไชยราชาธิราช	พ.ศ. 2076-2089
พระยอกฟ้า	พ.ศ. 2089-2091
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ	พ.ศ. 2091-2111
สมเด็จพระนันทราชาธิราช	พ.ศ. 2111-2112
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 1 (สมเด็จพระมหาธรรมราชา)	พ.ศ. 2112-2133
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 2 (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช)	พ.ศ. 2133-2148

สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 3 (สมเด็จพระเอกาทศรถ)	พ.ศ. 2148-2163
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 4 (พระศรีเสาวภาคย์)	พ.ศ. 2163
สมเด็จพระบรมราชาที่ 1 (พระเจ้าทรงธรรม)	พ.ศ. 2163-2171
สมเด็จพระบรมราชาที่ 2 (พระเชษฐาธิราช)	พ.ศ. 2171-2173
พระอาทิกยวงศ์	พ.ศ. 2173
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 5 (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง)	พ.ศ. 2173-2193
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 6 (เจ้าฟ้าไชย)	พ.ศ. 2198-2199
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 7 (พระศรีสุธรรมราชา)	พ.ศ. 2199
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช)	พ.ศ. 2199-2231
สมเด็จพระเพทราชา	พ.ศ. 2231-2246
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ)	พ.ศ. 2246-2251
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 (พระเจ้าท้ายสระ)	พ.ศ. 2251-2275
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระเจ้านบรมโกศ)	พ.ศ. 2275-2301
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (พระเจ้าอุทุมพร)	พ.ศ. 2301
สมเด็จพระบรมราชาที่ 3 (พระเจ้าเอกทัศ)	พ.ศ. 2301-2310 ⁶

⁶ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (นครหลวง: ศรีสวัสดิ์, 2515), หน้า 444-469.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 (กรุงเทพฯ: องค์การตำราของสุริยวงศา, 2512), หน้า 7-16.

สมัยธนบุรี

สมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (สมเด็จพระ
เจ้ากรุงธนบุรี)

พ.ศ. 2310-2325⁷

สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	พ.ศ. 2325-2352
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	พ.ศ. 2352-2367
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2367-2394
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2394-2411
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2411-2453
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2453-2468
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2468-2477
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล	พ.ศ. 2477-2489
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน ⁸

คนไทยให้ความสำคัญแก่สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก ความคิดนี้ปรากฏ
อยู่ทั่วไปทั้งเรื่องรามเกียรติ์ก็ค่อนข้างกล่าวว่

⁷ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, 2511), หน้า 619, 694.

⁸ กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1-3 (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2525).

...อินพระนครทั้งหลาย	ก็เหมือนกับกายสังขาร
กษัตริย์คือจิตวิญญาณ	เป็นประธานแก่ร่างอินทรีย์
มือเบื้องซ้ายขวาคือสามนค	บาทาคือพหุทั้งสี่
อาการพร้อมสามสิบสองมี	ทั้งนี้จึงเรียกวารูปกาย
ฝ่ายฝั่งอาณาประชาราษฎร์	คือสาทรอาวุธทั้งหลาย
ถึงผู้นับประเสริฐเลิศชาย	แมนจิกจากกายก็บรรลัย ^๙

เมื่อคนไทยเห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์จึงแสวงหอกฎัยการ เขียนพรณนาพระเกียรติคุณ ผู้แต่งอาจเกิดแรงบันดาลใจจากพระปรีชาสามารถทางด้านกรปกครอง การรบ จากความร่วมมือเป็นสุขแห่งบ้านเมืองซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้คุ้มครองรักษา หรือเนื่องจากผู้แต่งเป็นผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทจึงแต่งถวายเพื่อประติมาพระบรมงานเขียนเช่นนี้ใ้ชื่อว่าวรรณกรรมยอพระเกียรติหรือวรรณกรรมสรรเสริญพระเกียรติ ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เลือกใช้คำว่าวรรณกรรมยอพระเกียรติเพราะคำว่า "ยอ" เป็นคำที่ใช้กันมาแต่เดิมสำหรับพรณนาคุณความดีของบุคคล วรรณกรรมยอพระเกียรติมีค่าอย่างยิ่งในตำนารึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาแห่งชาติ แลพงศักษณณิสัยแห่งชนชาติไทยที่จงรักภักดีต่อบรรคพระมหากษัตริย์ ท้ายทวิโวหารที่ไพเราะทำให้วรรณกรรมยอพระเกียรติมีคุณค่าทางวรรณคดีท้าย

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อให้เห็นลักษณะวรรณกรรมยอพระเกียรติ ภาษา แนวคิดเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ความสำคัญทางวรรณคดีและความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ไทยมีหนังสือวรรณกรรมยอพระเกียรติมีเนื้อหาเฉพาะ ต่างกับเนื้อหาของวรรณกรรมแบบอื่น และมีวิวัฒนาการไปตามยุคสมัยที่แต่ง ผู้เขียนจึงแต่งวรรณกรรมยอพระเกียรติสามสมัยและปีที่แต่งเพื่อให้เห็นวิวัฒนาการ ใ้ชัดเจน ผู้เขียนทำเนิการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้คือ

^๙ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รวมเกียรติ (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2510), 1: 831.

1. กำหนดขอบเขตของเรื่อง
2. ตั้งสมมุติฐาน
3. ค้นคว้าเอกสาร ทั้งฉบับตัวเขียนและฉบับที่ตีพิมพ์แล้ว
4. เก็บรวบรวมข้อมูล
5. วิเคราะห์และประเมินคุณค่า

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้คือได้ศึกษาวรรณกรรมในเนื้อหาหนึ่งอย่างละเอียดลึกซึ้ง พบวรรณกรรมของพระเถียรติเรื่องที่ไม่ปรากฏแพร่หลายมาก่อน เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยด้วย นอกจากนี้ยังเห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน ทำให้เกิดความจงรักภักดีอย่างแน่นแฟ้น พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์มีพระมหากรุณาธิคุณแก่ชาวไทยอย่างสันเหลือ การรำลึกถึงพระองค์เป็นการแสดงความกตัญญูทางหนึ่ง ผู้แต่งวรรณกรรมของพระเถียรติได้แรงบันดาลใจจากพระคุณสมมติต่าง ๆ มาแต่งสรรเสริญพระเถียรติยศ แม้จะไม่ปรากฏว่ามีวรรณกรรมของพระเถียรติในทุกรัชกาล อาจเพราะระยะรัชสมัยสั้น เพราะการสงคราม เพราะคั่นนมัสสูตหายหรือเหตุอื่น ๆ ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เชื่อว่าการทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า ให้ประชาราษฎร์เป็นสุข เป็นพระราชปณิธานในพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ซึ่งวรรณกรรมของพระเถียรติเท่าที่มีอยู่สะท้อนออกมาอย่างชัดเจน การศึกษาวรรณกรรมของพระเถียรติคงจะให้คำตอบแก่ทุกคนได้ว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนานัปการ เหตุใดสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยจึงยืนยงมาทุกยุคทุกสมัยตราบจนทุกวันนี้